O traducere românească din secolul al XIX-lea: *Hamlet, principele Danemarcei* (1855)

Aida TODI

Primele încercări de traducere a lui Shakespeare în limba română datează din secolul al XIX-lea, iar unele dintre acestea, precum şi cele din secolul următor, au format, de-a lungul timpului, obiect de cercetare pentru câteva studii[1]. Trebuie precizat că, în prima perioadă a receptării lui Shakespeare în România, traducerile au avut la bază un intermediar francez[2], fapt explicabil prin relaţiile culturale strânse cu Franţa şi prin cunoaşterea acestei limbi de către mulţi oameni de cultură români. Printre primele piese traduse amintim *Julius Caesar* (*Julie Cesar*, tragedie în cinci acte de William Shakespeare, tradus de căpitanul S. Stoica, Bucuresci, în tipografia lui Eliade, 1844).

După cum remarca P. Grimm în studiul amplu consacrat traducerilor româneşti după capodopere ale literaturii engleze (*Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză*, în „Dacoromania", an III, 1924, p. 284-377), „traduceri româneşti, direct din englezeşte, nu apar decât relativ târziu şi sporadic […]. Traduceri din literatura engleză, făcute însă din limba franceză sau germană, uneori şi din greceşte sau din alte limbi, începuseră să apară încă cu câteva decenii înainte şi după aceea, până astăzi chiar, cele mai multe din operele literaturii engleze sunt traduse din franţuzeşte sau nemţeşte"[3].

Analiza lingvistică şi stilistică a traducerilor din secolul al XIX-lea oferă date importante în ceea ce priveşte stadiile de evoluţie a limbii române literare (îmbogăţirea cu neologisme fie de proveniență engleză, la traducerile efectuate direct din engleză, fie cu împrumuturi din germană şi mai ales din franceză, în cazul traducerilor prin intermediari, procedeu atât de frecvent în epocă). Secolul al XIX-lea reprezintă perioada de modernizare şi consolidare a limbii române literare; acest proces continuă şi se perfecţionează în secolul al XX-lea şi în zilele noastre, iar traducerile din opera lui Shakespeare au contribuit la îmbogăţirea şi rafinarea mijloacelor de expresie. Este vorba despre o perioadă caracterizată prin intense frământări lingvistice, în care norma încearcă să se fixeze şi se constată preocupări intense de îmbogăţire a vocabularului prin preluarea de cuvinte şi sensuri din limbile de cultură ale epocii: franceza, italiana, germana.

---

[1] Pentru traducerile româneşti după Shakespeare, vezi I. Botez, *Shakespeare în româneşte*, în „Viaţa românească", 1923, an XV, mai, nr. 5, p. 277-294; P. Grimm, *Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză*, în „Dacoromania", an III, 1924, p. 327.

[2] În legătură cu traducerile franţuzeşti care au stat la baza traducerilor în româneşte după Shakespeare, vezi I. Horia Rădulescu, *Les intermédiaries français de Shakespeare en Roumanie*, în „Revue de Littérature compare", Paris, nr. 70, avril-juin 1938, p. 252-271.

[3] P. Grimm, *Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză*, în „Dacoromania", an III, 1924, p. 285.

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

Studiul de față face parte dintr-un proiect mai amplu de cercetare – *Shakespeare în memoria spațiului cultural românesc: un model de integrare europeană prin cultură*, prin care ne-am propus să investigăm aspecte ale receptării operei shakespeariane în România; în această etapă a derulării proiectului am început studirea textelor din prima perioadă a receptării în România a lui Shakespeare (multe dintre acestea sunt redactate cu caractere chirilice sau în alfabet de tranziție), precum şi identificarea traducerilor manuscrise inedite.

Fragmentul care formează obiectul prezentului studiu (*Hamlet, principele Danemarcei*, dramă în cinci acte şi optu părți de la Shakespeare, tradusă de D.P. Economu, Bucureşti, Imprimeria lui Ferdinant Om, 1855) reprezintă una dintre primele traduceri în limba română a acestei opere shakespeariene. Menționăm că ea a fost precedată de o traducere făcută de către Ioan Barac (*Amlet, Printul de la Dania*. O tragodie în 5 perdele după Shakespeare), needitată, care se poate găsi în manuscris la Biblioteca Academiei Române (mss. rom. 209). P. Grimm, care a studiat traducerile româneşti vechi după Shakespeare, precizează despre această piesă că „a mai avut alte două ediții, în 1857 şi în 1859, ceea ce dovedeşte că a fost mult citită; e importantă întrucât a fost folosită multă vreme pentru reprezentațiile date de compania dramatică din Bucureşti, unde s-a jucat pentru prima dată în 1884 şi chiar mai târziu, în 1886”[4].

Traducerea este realizată, după cum demonstrează principalele trăsături semantice şi lexicale ale limbii folosite, după o traducere franceză[5], ea prezentând, în general, particularitățile normei limbii române literare de la jumătatea secolului al XIX-lea. Nu am găsit în biblioteci varianta franceză care a stat la baza acestei traduceri. I. Horia Rădulescu, care a comparat cele două traduceri (română şi franceză), arăta că titlul traducerii româneşti reproduce titlul francez, deşi traducătorul nu mărturiseşte că a tradus din franceză, cum făcuseră unii dintre predecesorii săi. El este de părere chiar că traducătorul a încercat să disimuleze textul utilizat, introducând unele modificări în distribuția personajelor, suprimându-le pe unele dintre acestea, schimbându-le ordinea sau dându-le anumite calificative. El semnalează şi unele interpolări ale traducătorului român în textul francez, care ar susține aceeaşi idee[6]. Este de reținut, totuşi, că problema intermediarului care a stat la baza traducerii româneşti este controversată. I. Botez avansase ideea că traducerea lui Hamlet a fost făcută după Letourneur şi Benjamin Laroche[7], ipoteză pe care P. Grimm a respins-o, fără a aduce însă argumente[8].

În cele ce urmează vom prezenta unele dintre principalele particularități lingvistice ale textului – aspecte lexicale şi relații semantice (actul I). Cifrele dintre paranteze indică pagina din ediția citată.

[4] *Ibidem*, p. 327.

[5] S-a considerat că la baza acestei traduceri a stat un intermediar francez în versuri (traducerea românească a lui P.D. Economu este în proză) realizat de Alexandre Dumas şi Paul Meurice – *Hamlet, Prince de Danemark* (*Shakespeare's Hamlet, prince of Danemark*), drame en cinq actes et huit tableaux, en vers, Paris, Imprimerie Dondey-Dupré, 1847 (I. Horia Rădulescu, *Les intermédiaries français de Shakespeare en Roumanie*, în „Revue de Littérature compare”, Paris, nr. 70, avril-juin 1938, p. 252-271).

[6] *Ibidem*, p. 267-270.

[7] I. Botez, *Shakespeare în româneşte*, în „Viața românească”, 1923, an XV, mai, nr. 5, p. 277-294.

[8] P. Grimm, *Traduceri şi imitațiuni româneşti după literatura engleză*, în „Dacoromania”, an III, 1924, p. 328.

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

Neologisme

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, viaţa social-politică şi culturală românească a suferit o puternică influenţă occidentală, grecismele fanariote din perioada fanariotă fiind abandonate aproape integral; franceza a devenit limba cea mai cunoscută în spaţiul românesc, limba „la modă" a protipendadei, contribuind, alături de influenţa latină savantă şi de cea italiană, la reromanizarea limbii române.[9] Ulterior, multe dintre cuvintele de origine franceză au fost adaptate conform normelor limbii române[10].

Dacă unele dintre traducerile româneşti anterioare ale operelor lui Shakespeare sunt sărace în neologisme[11], textul analizat se remarcă prin multitudinea acestora, majoritatea de proveniență franceză, câteva de origine italiană; unele dintre ele nu erau necesare, în limba română existând echivalente din fondul mai vechi; aşa, de pildă: *damă* „doamnă, femeie" (4); *secundul* (gropar) „cel de-al doilea" (4); *descendând* „coborând" (5), *investit* „îmbrăcat, înveşmântat" (5), *alegru* „vioi" (5), *crepusculă* „apus" (6), (lege) *immutabilă* „neschimbătoare" (6), *companion* „tovarăş, însoţitor", *genitore* „înaintaş, părinte" (8), *giubial* „de bucurie, de veselie" (8), *ardinte* „fierbinte, arzător" (9), *amor* „iubire, dragoste" (9), *angel* „înger" (16)[12]. Unele dintre acestea au circulat o vreme în epoca de care ne ocupăm, fiind utilizate de mulţi scriitori români, ulterior ieşind din uz sau folosindu-se cu totul excepţional, de regulă cu sens peiorativ. Trebuie să precizăm totuşi că traducătorul nu pare să reprezinte o excepţie de la regula vremii, majoritatea neologismelor utilizate de el întâlnindu-se şi la alţi scriitori; aşa, de pildă: *acord* (9) este întâlnit, în epocă, şi la Anton Pann; *amor* (5, 26, 28), la D. Bolintineanu; *bellă* (16), la C. Bolliac şi M. Eminescu; *conchistă* (27), la N. Bălcescu; *în darn* (15), la I. Heliade-Rădulescu, C. Bolliac şi D. Bolintineanu[13]; *espresu* (16), la B.P. Hasdeu; *a pasa* (4), la Al. Odobescu; *popol* (5), la C-tin Bălcescu, C. Bolliac şi D. Bolintineanu; *tempestă* (17), la C. Bolliac; *veritate* (18), la C.D. Aricescu.[14] Dicţionarele

[9] Fixarea termenilor de origine franceză a suferit un proces îndelungat. La început termenii erau preluaţi aidoma din franceză şi folosiţi în forme care nu s-au impus, forme ridiculizate de M. Kogălniceanu, V.Alecsandri, I.L. Caragiale (*a abima* „a ruina" < fr. *abîmer*, *concherant* „cuceritor" < fr.conquerant, *a dispoza* „a dispune" < fr. disposer) (Ştefan Munteanu, Vasile Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983, p. 146-147).

[10] În legătură cu modele lingvistice care au influenţat, de-a lungul timpului, limba română, vezi Manuela Nevaci, *Identitatea prin limbă şi „modele" lingvistice*, în volumul sesiunii *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, Academia Română şi Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi, 2003, p. 72-77.

[11] De pildă, traducerea lui *Iuliu Cezar*, efectuată de căpitanul S. Stoica (1844), şi a lui *Hamlet*, făcută de Ion Barac la o dată probabil anterioară, dar greu de fixat, şi rămasă în manuscris. Pentru acestea, vezi P. Grimm, *Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză*, în „Dacoromania", an III, 1924, p. 327-328.

[12] După cum s-a observat, datorită „caracterului ei ospitalier", limba română a manifestat permanent o deosebită capacitate de asimilare a împrumuturilor. Astfel, româna s-a confruntat de-a lungul timpului cu diferite influenţe (mode) lingvistice (greceşti, franţuzeşti, italieneşti), fără a-şi pierde însă identitatea (Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Academiei, 1997).

[13] Apare pentru prima dată în română la D. Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, în forma *în dar*, alternativ cu sinonimul său românesc mai vechi, *în zadar*: „Ce în zădar cuvintele şi *în dar* nevoinţele îşi pierdu" (D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, în *Opere complete*, vol. IV, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1973, p. 109); „că de pre a voroavelor semne, carile aiavea îmi arată, osteninţa mea în zădar şi nevoinţa *în dar* îmi va ieşi" (*ibidem*, p. 177); „toate ostenințele în zădar şi toate slujbele *în dar* a fi mi-am arătat" (ibidem, p. 200). Numai în *Scară a numelor şi cuvintelor ieroglificeşti tâlcuitoare* apre forma *în darn* (< it. *indarno*).

[14] C. Cruceru, *Limba şi stilul scrierilor lui D. Bolintineanu*, în *Studii de istorie a limbii române literare*, II, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, p. 105-143. Autorul afirmă însă: „nici unul dintre acestea nu

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

vremii consemnează, de asemeni, o serie de neologisme, dintre care unele s-au impus ulterior în limbă, multe fiind însă abandonate[15].

Şi calcurile lingvistice sunt unele cu circulaţie mai largă: *a cere pardon* (16) poate fi întâlnit şi la D. Bolintineanu[16].

Parcurgerea, fie şi sumară, a traducerii care face obiectul prezentului studiu, relevă o serie de substantive neologice (în majoritatea lor de origine franceză), terminate în *-iune* (franceză *-ion*). Acestea sunt frecvente în româna secolului al XIX-lea; unele – foarte puţine – s-au impus ulterior ca atare în româna literară, păstrându-se până astăzi: *promisiune* (8), *afflicţiune* (8), *comuniune* (26); în cazul celor mai multe, şi acestea păstrate, cu uşoare modificări ortografice şi ortoepice, s-a renunţat la terminaţia în *-iune* în favoarea celei în *-ie*: *poziţiune* (8, 29), *imaginaţiune* (11), *ilusiune* (12), *conversaţiune* (14, 23), *rezuluţiune* (20), *satisfacţiune* (20), *adjuraţiune* (22), *meditaţiune* (22), *revelaţiune* (24), *impresiune* (27), *espresiune* (31), pentru care în româna actuală se folosesc formele *poziţie*, *imaginaţie*, *iluzie*, *conversaţie*, *rezoluţie*, *satisfacţie*, *adjuraţie*, *meditaţie*, *revelaţie*, *impresie*, *expresie*[17]; *attenţiune* (24) circulă astăzi în ambele forme – *atenţie* şi *atenţiune*; în sfârşit, în cazul unor asemenea substantive, româna a păstrat forma în *-iune*, alături de aceasta apărând şi forma în *-ie*, între cele două producându-se o diferenţiere semantică: *raţiune* (10, 23) se utilizează astăzi cu sensul din text („facultatea omului de a cunoaşte, de a gândi logic, de a înţelege sensul şi legătura fenomenelor; judecată, minte"), iar alături de acesta circulă şi *raţie* („cantitate de hrană pe care trebuie să o consume un om sau un animal într-un timp determinat şi care conţine toate substanţele necesare funcţiilor vitale ale organismului").

Adaptarea neologismelor prezintă unele fluctuaţii, care apar uneori pe aceeaşi pagină; este cazul substantivului *amiciţie*: *fii sigur de amiciţia noastră* (15), *eu nu cer de cât amiceţea voastră* (15); *vă atac onoarea şi amiciţiea* (29); *am jurământul şi amiciea voastră* (31); *suvenirul* (astăzi neutru), în text este feminin: *suvenirea aceluia* ((6); neologismul *consoartă* prezintă, la singular, desinenţa *-e*: *am luat de consoarte… pe aceea care… ne a fost soră* (6); *crepusculul* (neutru), în text – *crepuscula*: *până când crepuscula cade din ceruri* (7). Faptul este explicabil, dacă avem în vedere că majoritatea abia intraseră în limbă şi nu exista încă un exerciţiu de utilizare a lor.

Neologismele nu sunt întotdeauna suficient adaptate din punct de vedere fonetic şi grafic; forma lor s-a definitivat abia mai târziu, prin eforturile conjugate ale oamenilor de cultură şi ale instituţiilor abilitate în fixarea şi promovarea normei literare: *personagele* (4), *curtisani* (4), *să vă protege* (5), *a vă esprima* (5), *îmmemorezu* (6), *immutabilă* (7), *ipocrisiea* (7), *a sucumbat* (8), *o durere estremă* (8) etc.

Altele au avut o existenţă pasageră, nesupravieţuind epocii: *alegru* „vioi" (6), *amor* „iubire, dragoste" (9), *angel* „înger" (16), *ardinte* „fierbinte, arzător" (9),

credem că a fost luat direct din italiană, ci mai degrabă este rezultatul tendinţei generale apărute la scriitorii vremii".

[15] Menţionăm dicţionarele elaborate de I.D. Negulici (Bucureşti, 1848), T. Stamate (Iaşi, 1851 – ediţia I, 1856 – ediţia a II-a, neschimbată), E. Protopopescu şi V. Popescu (Bucureşti, 1960 – ediţia I, 1962- ediţia a II-a, îmbogăţită, 1870 – ediţia a III-a) etc. Pentru detalii, vezi Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 85-98.

[16] *Ibidem*, p. 95.

[17] Menţionăm totuşi că formele în *-iune* s-au păstrat până târziu, unele dintre ele întâlnindu-se până la începutul secolului XX.

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

companion „tovarăş, însoţitor” (6), *descendând* „coborând” (5), *genitore* „înaintaş, părinte” (8), *giubial* „de bucurie, de veselie” (8), *se passă* „se petrece” (4), *popolu* „popor” (4), *resbel* „luptă” (6).

Evitarea sistematică a slavonismelor pare a fi o regulă a vremii, chiar şi pentru traducătorii care nu abuzează de neologisme[18]. Fără a ne referi la calitatea propriu-zisă a traducerii, considerăm că traducătorul manifestă o bună intuiţie lingvistică în selecţia unor neologisme; este remarcabil că, în această perioadă atât de frământată din punct de vedere lingvistic, caracterizată prin numeroase încercări de îmbogăţire a limbii prin cele mai diverse procedee şi numeroase dispute pe această temă, reuşeşte să găsească, în cele mai multe cazuri, termenul potrivit şi consacrat, ulterior, de norma literară. Fragmentul cercetat înregistrează un număr impresionant de neologisme (aproximativ 400 doar în primul act, unele, cu apariţie izolată, altele, mai frecvente), majoritatea păstrate ulterior.

Unele au fost păstrate şi consfinţite de normă; enumerăm mai jos numai câteva, întrucât ele sunt foarte numeroase: *a se abate* (20), *absolut* (18), *accident* (14), *acord* (9), *a acorda* (15, 31), *a admira* (8), *adorat* (19), *a afecta* (30), *aliment* (11), *a anunţa* (10), *armonie* (9), *a articula* (12), *asasin* (27, 28), *a asista* (10), *aspect* (23), *a atesta* (11*), atrocitate* (26), *a avansa* (6, 19), *bilet* (18), *bizar* (30), *cadavru* (9), *calcul* (11), *caritate* (22), *cauză* (10, 31), *a comanda* (14), *a comite* (24, 29), *compătimire* (26), *comuniune* (26), *a conduce* (10), *conduită* (30), *a conserva* (10, 24), *a consimţi* (26), *consoartă* (6), *a constrânge* (22), *a consulta* (11), *a consuma* (24, 28), *conştiinţă* (19, 27), *contra* (8), *a conţine* (9), *a convinge* (7), *credul* (19), *curiozitate* (p. 12), *a declara* (29), *delir* (30), *demn* (10, 26), *demon* (25), *a demonstra* (31), *a denota* (7), *a descrie* (12), *destin* (15, 23), *disimulat* (31), *distinge* (6, 7, 19), *divin* (22, 25), *doliu* (6), *echivoc* (21), *eroare* (24), *etern* (25, 27), *eternitate* (22), *eveniment* (29, 31), *a evita* (13), *fals* (9), *fantomă* (12, 22), *figură* (22), *filial* (8), *fatalitate* (6), *fragilitate* (9), *frivol* (27), *funeralii* (10), *funerar* (11), *funest* (13, 22), *gest* (22, 24), *grav* (15, 21), *a guverna* (9), *idee* (8), *imagine* (12, 14), *imperios* (24), *imperiu* (22), *incest* (25, 26), *infam* (9, 25, 26), *injurie* (30)**,** *insensibil* (22), *interes* (29), *intim* (10, 29), *memorie* (8, 28), *ministru* (6), *mizerabil* (9, 27), *mizerie* (9), *mister* (13, 25, 30), *modestie* (15), *monotonie* (16, 28), *mortal* (26), *nervos* (27), *a nota* (28), *a observa* (20), *odios* (26), *onoare* (16, 20, 29, 30), *ordin* (20, 27, 28, 31), *oribil* (11, 13, 23), *paloare* (7), *parfum* (28), *pasiune* (19), *penibil* (9, 22), *a prefera* (11, 26), *a poseda* (7), *a procura* (27), *profund* (31), *a profera* (12), *promisiune* (8), *a propaga* (25), *pur* (26), *raţiune* (10, 12, 23), *a reclama* (6), *a recomanda* (31), *a reflecta* (14, 23), *registru* (28), *a repeta* (18), *a respecta* (27), *a revela* (25), *sacrificiu* (19), *sacru* (15), *secret* (12, 25), *a semnifica* (22, 30), *sentiment* (8), *sentinţă* (24), *sferă* (29), *sincer* (19), *sinistru* (14), *sonor* (13), *speranţă* (17), *splendid* (22), *subiect* (13), *sublim* (17), *suprem* (27, 28, 31), *talent* (25), *tendinţă* (15), *teroare* (12, 23), *uman* (15), *valoare* (27), *vulgar* (27) etc.

În cazul altora, s-a produs o specializare semantică: *a investi*, de fapt, cu forma recomandată astăzi *a învesti* „a da cuiva în mod oficial un drept, o autoritate, o demnitate, o atribuţie; (în evul mediu) a da cuiva investitură”; *a investi* („a plasa, a

[18] În analiza asupra traducerilor din literatura engleză. P. Grimm arată că traducătorul lui Iuliu Cesare (căpitanul S. Stoica, 1844), „se sileşte de multe ori să găsească expresiuni româneşti şi nu se grăbeşte a întrebuinţa neologisme care nu erau încă introduse în limbă”, dar „pare însă totuşi a voi să se ferească de slavonisme, ca şi Eliade“ (P. Grimm, *Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză*, în „Dacoromania”, an III, 1924, p. 325).

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

aloca, a cheltui un fond, un capital, diverse mijloace materiale într-o întreprindere; a face o investiție"). Unele se utilizează doar în anumite contexte: *n'a succumbat* (8), *suicidu* (9), *a descende* (6), astăzi în forma *a descinde*; *parolă* (20) etc.

Se întâlnesc câteva franțuzisme şi italienisme, preluate ca atare; unele păstrează particularități grafice ale limbii din care au fost preluate: *se passă* „se petrece" (4), *companion* „însoțitor" (6, 29), *spuvantabil* „înspăimântător" (12), *veritate* „adevăr" (18), *inorant* „ignorant" (19), *a defia* „a sfida" (21), *încuetudine* „neliniște, îngrijorare" (22), *jaluză* „geloasă" (22), *bellă* „frumoasă" (16), *angel* „înger" (16), *nuvele* „noutăți, veşti" (16), *turment* (17, 26) şi *turmentă* „necaz, supărare" (24), *tempestă* „furtună" (18), *conchistă* „cucerire" (27), *consign* „consemn" (28), *devuat* „devotat" (30) etc.

Ce i s-ar putea reproşa traducătorului este, poate, tocmai preferința accentuată pentru aceşti termeni, care înlocuiesc, aproape sistematic, cuvinte uzuale din vechiul fond al limbii. Astfel, *amor* (5, 26, 28) apare constant, în detrimentul sinonimelor sale mult mai vechi şi mai uzuale *iubire* şi *dragoste*, de origine slavă; la fel, *amiciție* (16, 29), *amicețe* (15) şi *amicie* (31) îl înlocuiesc pe vechiul şi frecventul *prietenie*; *amoros* (18), în locul lui *iubitor*, *drăgăstos*; *adorat* (19), pentru *iubit* (totuşi, uneori se foloseşte *scump*, 16); *amantă* (20), pentru *iubită*; *asasin* (27, 28) şi *criminal* (26), pentru *ucigaş*, derivat pe teren românesc de la *a ucide*; *a avansa* (6, 19), este folosit în locul lui *a înainta*; *blasfemat* (6), pentru *blestemat*; *bellă* (16) pentru *frumoasă (frumos* este folosit numai pentru un substantiv masculin: *frumos angel*, p. 16); *turment* (17, 26) şi *turmentă* (24), pentru *necaz*, *supărare, chin* etc.

Unele consoane prezintă grafie dublă în special la neologisme: *offițier* (4), *immutabilă* (7), *să possede* (7), *afflicțiunei* (8), *poate attesta* (11), *immobili* (12), *permitte* (20), *promittemu* (30), tendință care a fost pusă pe seama influenței italiene.

Arhaisme

Acestea sunt puțin numeroase: *căutătură* „privire" (6), *neodihnă* „neliniște" (14), *a via* „a trăi" (26).

Uneori arhaismul coexistă cu neologismul: *sânta veritate* (19), *sânta unire* (31), *umbră santă* (27).

Sinonimia

În unele situații, neologismul apare alternativ cu sinonimul său mai vechi; aşa se întâmplă cu neologismul *spuvantabil – descoperiră acest secret spuvantabil* (13), alături de care apare, puțin mai jos, sinonimul său din fondul mai vechi *înspăimântător*: *ce secrete înspăimântătoare* (13). Alte exemple similare: *celest* (27) şi *ceresc*, în contexte identice: *ce nuvele prin legiunile cereşti?* (16), *legiuni celeste* (27), *alegru* (6) şi *vessel* (17): *fii mai alegru* (6), *sunt prea vessel* (17); alteori sunt folosite alternativ neologisme: *bizar* (30) şi *straniu* (29): *conduita mea o să vi se pară destul de bizară* (30), *cât vă e de straniu şi echivoc limbajul* (29); *mister* (13, 25, 30) şi *secret* (12, 25): *de cunoşti vrun misteru oribil* (13), *ce secrete înspăimântătoare* (12) etc.

Un procedeu care ține de manierismul sintactic al textelor medievale constă în *legarea prin coordonare a unor termeni sinonimi sau foarte apropiați ca semantism*.

Coordonarea a doi sau, mai rar, a trei termeni sinonimi reprezintă una dintre particularitățile sintactice pregnante ale cronicilor româneşti din secolul al XVIII-lea[19].

[19] Procedeul a atras atenția specialiştilor, care l-au semnalat în opera lui Dimitrie Cantemir (Gr. Brâncuş, *Observații asupra structurii frazei în „Istoria ieroglifică"*, în AUB (LLR), XXII (1973), nr.2,

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

Astfel de construcţii, în care sinonimele sunt utilizate în perechi, au fost numite de Al. Niculescu „structuri sinonime binare”[20] sau „binoame sinonimice”[21], iar stilul rezultat din reluări sinonimice bimembre ar reprezenta un *stil binominal*, termen preluat de la J. Marouzeau, care descoperea acest procedeu în texte din latina târzie[22].

Alăturarea sinonimelor în perechi constituie o trăsătură stilistică întâlnită şi în vorbirea populară, cu rol expresiv, nu numai în limba română, ci şi în celelalte limbi, mai ales în limbile romanice[23]. Grupările fixe din limba română – *viu* şi *nevătămat*; în *carne* şi *oase; vai* şi *amar*; *mare* şi *tare* sau cele din franceză *sain* et *sauf, bel* et *bien* sunt construite după acelaşi model. Astfel de structuri au fost înregistrate şi în texte nonliterare din latina târzie, cu precădere în stilul juridic-administrativ, de către R. Politzer[24], care precizează că „frazeologia juridică a latinei (şi poate a multor alte limbi) foloseşte perechi sau serii de sinonime sau expresii apropiate de sinonime”[25] şi dă ca exemple: *iniuria* aut *molestia* facere, *lesionem* et *damnum*, *firma* et *stabilis*, *cupio* et *iubeo*, *donamus* et *conferimus*, *consors* aut *socius*; *havere, tenere* et *possedire*; *teneas, possedeas*; *guvernare* et *regere*; *rectori* et *gubernatori*, *totum* et *ad integrum*...habeat; *teneat* et *possideat*; *possidere* et *dominari*, *confirmare* et *signare*, per *iustitiam* et *lege*, nihil... *agere* aut *causare* etc., extrase din documente legislative din secolele al VII-lea şi al VIII-lea.[26] Notând că jargonul juridic utilizează asemenea binominale şi în engleză („*peacefully* and *quietly*, *have* and *hold* said premises”)[27] şi că stilul binominal juridic al limbilor europene nu s-a dezvoltat independent, ci este probabil o moştenire a fenomenului latinesc (dar că natura legislativă a acestor documente nu explică în întregime procedeul stilistic), R. Politzer formulează concluzia că „repetiţia sinonimică

p.83-88; Stela Toma, *Über den Wortschatz in Cantemirs Roman „Istoria ieroglifică”,* în „Dacoromania”, Freiburg / München, nr. 2/1974, p. 288-298; Al. Niculescu, *Structuri sinonimice binare în stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Între filologie şi poetică,* Bucureşti, 1980, p. 99-104; amplificări şi nuanţări ale conceptelor prin juxtapuneri sinonimice de tipul „dragostea pe toate *învinge* şi *biruieşte*”, „semne de *mirare* şi de *minunare* unul către altul arată” (Al. Niculescu, *art. cit.*, p. 99) sau „nu *era*, nici *să afla* dihanie carea ... de *virtutea* şi *puterea* învăţăturii aceştiia cu mare *frică*, cu neîncetat *tremur* şi cu nespusă *groază* să nu se clătească”, „cu *nepotolită* şi *nestinsă* de foc pară” (Gr. Brâncuş, *art. cit*., p. 85), excerptate din scrierile acestui cărturar, au fost înregistrate şi în alte texte româneşti din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea – Grigore Ureche, Miron Costin (Al. Niculescu, *art. cit*., p. 103-104). Referindu-se la secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, Gr. Brâncuş arată că „fenomenul repetiţiei prin sinonim, foarte frecvent în limba cărţilor epocii şi mai târziu, se justifică stilistic prin nevoia unei clarificări maxime a semanticii enunţului” (Gr. Brâncuş, *art. cit*., p. 85). În legătură cu frecvenţa şi clasificarea acestor tipuri de sinonime în literatura cronicărească a secolului al XVIII-lea, vezi şi Aida Todi*,* cap. *Sturcturi sinonimice binare şi ternare*, în *Elemente de sintaxă românească veche,* Paralela 45, Bucureşti-Piteşti, 2001, p. 224-231.

[20] Al. Niculescu, *art. cit*., p. 99.

[21] *Ibidem*, p.101.

[22] J. Marouzeau, *Traité de stylistique latine*, Paris, 1946, p. 247-251, 277-282.

[23] Pentru celelalte limbi, cf. Y. Malkiel, *Studies in Irreversible Binomials*, în „Lingua. International Review of General Linguistics / Revue internationale de linguistique générale”, Amsterdam*,* VIII/1959, nr. 2, p. 113-160.

[24] Robert L. Politzer, *Synonymic Repetition in Late Latin and Romance*, în „Language. Journal of the linguistic Society of America”, edited by Bernard Bloch, Baltimore, XXX, 37, nr. 4, 1961, p. 484-487.

[25] *Ibidem*, p. 485.

[26] *Ibidem*, p. 485-486.

[27] *Ibidem*, p. 486.

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

este caracteristică în general latinei târzii şi perioadei timpurii a limbilor romanice" (în engleză *Romance*)[28].

Acest procedeu retoric tradiţional nu afectează numai limbile romanice propriu-zise (*Latin-Romance*), ci şi pe cele germanice, influenţate de latină (*Germanic-Romance*)[29].

Asemenea structuri sinonimice au fost înregistrate însă şi în textele medievale literare (S. Pellegrini studiază problema repetiţiei sinonimice în *Cântecul lui Roland*)[30], prezenţa procedeului în discuţie în textele literare şi neliterare atrăgând atenţia şi altor specialişti[31].

În traducerea care formează obiectul studiului nostru, procedeul este destul de frecvent; el se întâlneşte constant în textele shakespeariene; iată câteva exemple de sinonime coordonate din traducerea lui Hamlet, care se situează în special în sfera semantică a sentimentelor: *perderea unui frate scump şi iubit* (5); *aer trist şi posomorât* (7); *nu mai poate străvede şi distinge* (7); *apari încă aşa de tristu şi sufferindu* (7); *denotu tristeţea, mâhnirea ce simtu* (7); *îmi place şi admiru* (8); *perderea unui obiect scump, precios* (8); *acordul sau armoniea* (9); *ruşine şi desonoare* (9); *sufflet bun şi nobil* (11); *corpul tău rece şi insensibil* (23): *dorinţele şi poftele lui cele infame* (27); *sufferinţele şi turmentele părintelui tău* (27), *deliru şi rătăcirea nebunilor* (30).

Construcţii similare, cu coordonarea unor termeni aproximativ sinonimi se pot găsi şi în ediţia originală a piesei *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* din volumul William Shakespeare, *The Complete Works, The Oxford Shakespeare*, Compact Edition, Clarendon Press, Oxford, 1988; iată câteva exemple construite pe acest tipar:

King Claudius: Tis *sweet and commendable* in your nature I, 1, 36;
King Claudius: An understanding *simple and unschooled* I, 1, 97;
King Claudius: This *gentle and unforced* accord of Hamlet I, 1, 124;
Horatio: By their *oppressed and fear-surprisèd eyes* I, 2, 203;
Hamlet: How *strange or odd* soe'er I bear myself I, 5, 171;
Ophelia: And I, of ladies *most deject and wretched* III, 1, 158;
Hamlet: So I do still, by these pickers and stealers III, 2, 323
Guildenstern: *Most holy and religious* fear it is III, 3, 8;
Rosencrantz: Are *mortised and adjoined*, which when it falls III, 3, 20;
Hamlet: O, this is *hire and salary*, not revenge III, 3, 79.

În textul românesc, se poate constata că, în unele cazuri, în perechea sinonimică sunt antrenate cuvinte din fondul vechi: *scump* şi *iubit* (5), *dorinţele* şi *poftele* (27); mai frecvent, neologismul este însoţit de sinonimul său mai vechi: *străvede* şi *distinge* (7), *îmi place* şi *admiru* (8), *scump*, *precios* (8), *acordul* sau *armoniea* (9), *ruşine* şi *desonoare* (9), *bun* şi *nobil* (11), *rece* şi *insensibil* (23), *sufferinţele* şi *turmentele* (27), *deliru* şi *rătăcirea* (30).

[28] *Ibidem*, p. 486-487.
[29] *Ibidem*, p. 487.
[30] Silvio Pellegrini, *Iterazioni sinonimiche nella canzone di Rolando*, în „Studi mediolatini e volgari" 1/1953, p. 155-167.
[31] Th. Elwert, *La dittologia sinonimica nella poesia romanza delle origini et nella scuola poetica siciliana*, în „Bolletino del Centro di studi filologici linguistici siciliani", 2/1954, p. 157-171; Giovanni Marroni, *Annominazioni ed iterazioni sinonimiche in Juan Manuel*, în „Studi mediolatini e volgari", 2/1954, p. 57-70; Ferdinando Roselli, *Iterazioni sinonimiche in Tirso de Molina*, „Studi mediolatini e volgari", 2/1954, p. 239-250; Valeria P. Pizzorusso, *L'iterazione sinonimica in testi prosaistici mediolatini*, „Studi mediolatini e volgari", 1957, p. 51-73.

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

În concluzie, se poate afirma că analiza lingvistică a traducerii efectuate la mijlocul secolului al XIX-lea de către D.P.Economu relevă unele trăsături specifice limbii române din acea perioadă. Se constată, în textul studiat, împletirea elementelor vechi şi populare cu neologismele, cu preponderenţa evidentă a celor din urmă.

În ceea ce priveşte neologismele, prima constatare care se poate face este aceea că ele sunt foarte numeroase, de proveniență în primul rând franceză, dar şi italiană; în multe situaţii ele substituie elementul mai vechi, curent în limbă, dovedind, pe de o parte, un efort susținut de îmbogățire a vocabularului, pe de altă parte, o tendință sau o modă a epocii; uneori acestea se datorează intermediarului în limba franceză care a stat la baza traducerii româneşti, dar există şi situaţii când confruntarea cu varianta franceză infirmă acest aspect. Uneori ele sunt folosite alternativ cu sinonimele lor mai vechi sau chiar în perechi sinonimice cu acestea, procedeu literar cunoscut încă din latina târzie şi preluat de numeroşi scriitori aparținând diverselor culturi europene. Multe neologisme se caracterizează prin instabilitate grafică şi morfologică. Totuşi, în linii mari se poate observa că, deşi excesul neologic pare uneori supărător, imprimând textului o oarecare impresie de artificialitate, autorul traducerii se dovedeşte inspirat în alegerea neologismelor, multe dintre acestea supraviețuind epocii.

Bibliografie

Hamlet, principele Danemarcei, dramă în cinci acte şi optu părți de la Shakespeare, tradusă de D.P.Economu, Bucureşti, Imprimeria lui Ferdinant Om, 1855.

William Shakespeare, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*, in *The Complete Works, The Oxford Shakespeare*, Compact Edition, Clarendon Press, Oxford, 1988.

A Translation into Romanian of *Hamlet, the Prince of Denmark* (1855)

The fragment on which this research focuses, *Hamlet principele Danemarcei*; dramă în cinci acte şi optu părți de la Shakespeare, tradusă de D. P. Economu (Bucureşti: Imprimeria lui Ferdinant Om, 1855) represents one of the first translations into Romanian of *Hamlet.* The translation was done, as the main semantic and lexical features of the language he used show, from a French translation and it generally displays the characteristics of standard nineteenth century Romanian. This is a period characterized by deep linguistic concerns, when the standard was being set and there was intense concern with enriching the vocabulary by borrowing words and meanings from the cultivated languages of the time: French, Italian, and German.

The linguistic analysis of the translation performed in mid nineteenth century by D.P. Economu reveals some features of the Romanian language typical for that period. We notice, in the text analyzed, the fusion of old and folklore elements with neologisms, the latter being predominant. With concern to the neologisms, the first finding that can be established is that their number is very high and they are mainly of French origin, but also of Italian. In many cases, they substitute the common early term in the language, showing, on the one hand, a great effort to enrich the vocabulary, and, on the other hand, a trend or a fashion of the time; occasionally they are due to the fact that the translation was made based on a French version, but there are cases when the comparison with the French version invalidates this explanation. In some cases,

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)

they are used in alternation with their early synonyms or even in synonymic pairs with these, a literary technique known as back as Late Latin and taken over by many writers from various European cultures. Many neologisms are characterized by graphic and morphologic fluctuations. However, in broad lines, one can notice that, although the excessive use of neologisms seems occasionally irritating, giving a touch of artificial perception, the translator is inspired in the choice of neologisms, many of then surviving the period.

BDD-V2591 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:12 UTC)